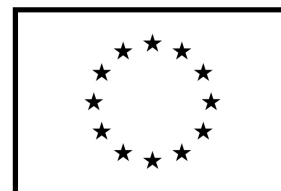

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

PaedDr. Peter Kovalčík

INKLÚZIA A INTEGRÁCIA V ZÁKLADNEJ UMELECKEJ ŠKOLE

Osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe

Prešov

2012

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11,
850 01 Bratislava

Autor OPS/OSO: PaedDR. Peter Kovalčík

Kontakt na autora: <Pracovisko: Základná umelecká škola, Štefánikova ulica, Poprad
peter_kovalcik@orangemail.sk

Názov OPS/OSO: Inklúzia a integrácia v základnej umeleckej škole

Rok vytvorenia OPS/OSO: 2012

Odborné stanovisko vypracoval: Mgr. Claudia Štofirová

Za obsah a pôvodnosť rukopisu zodpovedá autor. Text neprešiel jazykovou úpravou.

Táto osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe/osvedčená skúsenosť odbornej praxe bola vytvorená z prostriedkov projektu Profesionálny a kariérový rast pedagogických zamestnancov. Projekt je financovaný zo zdrojov Európskej únie.

Kľúčové slová

Inklúzia. Integrácia. Pedagogika. Žiak. Učiteľ. Žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Základná umelecká škola.

Anotácia

Cieľom mojej práce je poukázať na prítomnosť a inklúziu žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v procese vyučovania v základnej umeleckej škole (ZUŠ), na žiakov s poruchami správania, s telesným postihnutím, poukázať na vzťahy vo vyučovacom procese na tomto type školy, ako aj smerovanie žiaka k uspokojovaniu vlastných ambícií a potrieb. Moja práca nie je len úvahou na danú problematiku. Na základe analýz ponúka i keď nie celkové, tak aspoň čiastkové riešenia a východiská.

OBSAH

Úvod

1 INKLUZIVITA A INTEGRÁCIA V ZUŠ	strana 6
1.1 Profesijná morálka učiteľa pri postupovaní so žiakmi s inkluzívnymi potrebami	Strana 7
1.2 Vzťah medzi učiteľom a žiakom v procese inkluzivity	Strana 9
2 VYUČOVACÍ PROCES AKO NÁSTROJ DOROZUMIEVANIA SA SO ŽIAKMI SO ŠPECIÁLNYMI VÝCHOVNO – VZDELÁVACÍMI POTREBAMI V ZUŠ	Strana 12
3 INKLUZÍVNA PEDAGOGIKA V ZUŠ	Strana 14
3.1 Predpoklady úspešnej inklúzie žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami	Strana 16
3.2 Vzdelávanie zdravotne postihnutých žiakov a ich integrácia v ZUŠ	Strana 17
3.3 Integrácia žiakov s poruchami správania a žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou v ZUŠ	Strana 19
3.4 Inkluzívne vzdelávanie rómskych, nadaných a talentovaných žiakov v ZUŠ	Strana 21
4 KAZUISTIKA INKLUZÍVNEJ EDUKÁCIE	Strana 25
4.1 Výchovno–vzdelávací plán ZUŠ pre keyboard – I. ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboarde	Strana 26
4.2 Výchovno vzdelávací plán – prvý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard pre žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami - ADHD (návrh)	Strana 27
4.3 Výchovno–vzdelávací plán pre druhý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard	Strana 27
4.4 Výchovno–vzdelávací plán – druhý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard pre žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami – ADHD (návrh)	Strana 29
Záver a odporúčania pre prax	Strana 30

ÚVOD

Súčasná humanistická orientácia školy v základnej umeleckej škole je síce moderná, ale súčasne najmenej prepracovaná orientácia. Zdôrazňuje najmä rozvoj žiaka v jeho pôsobení v ZUŠ. Mení sa totiž jeho postavenie v škole, posilňuje sa čas na osobné rozhovory, otázky (napríklad na kolektívnom vyučovaní), prežívanie pocitov v škole, názorov na svet, na osobné a spoločenské problémy. Nehovorím, že to u nás, v Základnej umeleckej škole v Poprade, takto stopercentne funguje. Mnoho sa dá zlepšiť, inak riešiť, zmeniť.

Decentralizácia a liberalizácia školského systému v podmienkach ZUŠ vytvorila priestor na to, aby škola bola samostatná a v spolupráci s mestom, s rodičmi rozhodovala do určitých limitov a podmienok o cieľoch školy, filozofii školy. Základná umelecká škola teda musí mať svoj rukopis, svoju tvár v pozitívnom slova zmysle.

Ak je napríklad v ZUŠ dobré sláčikové oddelenie, bolo by nerozumné nepodporovať jeho aktivity a cieľom tohto oddelenia určite bude založiť buď sláčikový orchester, alebo aspoň rôzne komorné združenia. Tak to funguje aj v našej škole.

Keďže ZUŠ je základným stupňom v umeleckom vzdelávaní, je tu dopredu určený aj jej zámer, profil absolventa, ktorý je diametrálne odlišný napríklad od profilu absolventa konzervatória. Naším cieľom je vychovať schopného konzumenta hudby, amatérskeho hráča, výtvarníka, či pripraviť ho na ďalšie štúdium na strednej škole umeleckého zamerania. Dávame však dostatočný priestor pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami? Na túto otázku je veľmi ťažké odpovedať. Preto som sa rozhodol hlbšie nazrieť do tejto neprebádanej problematiky.

Ako pedagóg sa snažím o dosiahnutie čo najlepšej klímy v škole i na svojich hodinách. Môžem takto vytvárať u žiakov modely správania sa v rôznych situáciách nielen vo vyučovaní, ale aj ako praktický hráč - vzor. Tieto modely správania neskôr môžu žiaci zúročiť v živote. Nerobím to násilne a direktívne, ale jednoducho ako učiteľ, ukazujúci svoj štýl vysporiadania sa s problémami.

1 INKLUZIVITA A INTEGRÁCIA V ZUŠ

Žijeme v uponáhľanej a pretechnizovanej dobe, keď viac ako inokedy sa nastoľuje požiadavka medziľudských vzťahov. Je nielen príjemné, ale aj nevyhnutné nažívať s ľuďmi iných názorov, iných hodnôt, inej hudby, postojov vo vzájomnej zhode v priateľskej atmosfére.

Umenie medziľudských vzťahov v ZUŠ je celý komplex vzťahov, ktoré si človek v priebehu svojho života vytvára. Taký je i vzťah k hudbe, ktorý sa nenadobúda ľahko, ale výsledkom je dlhodobá celoživotná konzumácia hudby i iných druhov umenia. Vzťah je uvedomelý postoj k niečomu, alebo k niekomu. Spôsob prístupu pedagóga v ZUŠ k riešeniu určitej situácie sa odvíja od momentálnej reakcie učiteľa, rodiča alebo žiaka. Kto alebo čo danú reakciu spustí alebo iniciuje je individuálne a nedá sa predpokladať, či stanoviť štandardný postup riešenia situácie. Také sú vystúpenia hudobníkov i športovcov na veľkých podujatiach. Sú však definované určité konvencie vzťahov, ktoré by sa mali dodržiavať.

Do vzťahov vstupujú ľudia ako rozumné bytosti. Niektoré vzťahy trvajú krátko, iné sa vyvíjajú postupne. Hádám najhodnotnejším vzťahom, do ktorého človek vstupuje už pri svojom narodení je vzťah matky a dieťaťa. Tento vzťah vplýva na človeka počas celého jeho života a formuje a rozvíja jeho osobnosť. Ďalším rozhodujúcim vplyvom je prostredie, v ktorom ten-ktorý jedinec vyrastá a žije. V našom type školy máme možnosti vplývať hlavne po estetickej stránke na žiaka, rodiča i verejnosť. Prostredie ovplyvňuje ich zmýšľanie, názory a konanie. Nezastupiteľné miesto v správnej orientácii v spleti životných situácií má škola, riadiaci zamestnanci, ale hlavne učitelia.

Súčasná spoločnosť prenecháva výchovu svojej mládeže z veľkej časti na školách. Školy majú slúžiť dobru svojich žiakov. Čo nedokážu svojim deťom vhodne sprostredkovať rodičia, to majú v školách sprostredkovať učitelia. Pre nadané deti učitelia v ZUŠ. Z hľadiska môjho poznania sa výrazne kvalitatívne aj kvantitatívne mení požiadavka na učiteľa, na jeho osobnosť.

Aby výkon učiteľského povolania v ZUŠ bol úspešný, sú u učiteľov potrebné určité profesijné znalosti, schopnosti, postoje a stanoviská. Na dodržiavanie týchto zásad musí nevyhnutne dbať vedenie školy hlavne vo svojej riadiacej a kontrolnej činnosti.

Vysoké požiadavky sú kladené nielen na osobnosť učiteľa ZUŠ, ale aj na jeho kvalifikačné odborné vedomosti, na interpretačné schopnosti, ktoré sa navzájom prelínajú a sú alfou a omegou hudobnej edukácie.

Učitelia musia dokonale poznať obsah učiva, ktoré žiakom sprostredkujú. Týka sa to najmä tried a učiteľov, ktorí majú vo svojich triedach žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Títo pedagógovia musia byť vyzbrojení pedagogickými, psychologickými, didaktickými a metodickými poznatkami a všetky poznatky vhodne a správne aplikovať vo svojej pedagogickej praxi. Požiadavky na učiteľove etické vlastnosti sú determinované aj tým, že učiteľ svojou osobnosťou, svojím osobným príkladom výchovne vplýva na deti, pretože žiaci majú tendenciu napodobňovať učiteľa. To platí v obrovskej miere na školách nášho typu, kde žiaci si berú z neho príklad pri vlastnej interpretácii. Preto je nutné, aby učiteľ stelesňoval predovšetkým kladné vlastnosti. Negatívne vlastnosti – nečestnosť, neúprimnosť, pokrytectvo, rozpor medzi slovami a skutkami, škodoradosť, manipulátorstvo pôsobia na žiakov, hlavne starších, veľmi zhubne a nevyhnutne vedú k strate učiteľovej autority.¹

Jednou z príznačných vlastností učiteľov v ZUŠ je spravodlivosť. Učiteľovu nespravodlivosť žiaci znášajú najťažšie. Takýmto svojím správaním učiteľ žiakov nemotivuje ale tlmí.

Na žiakov, a zvlášť na žiakov ktorí majú špeciálne výchovno - vzdelávacie potreby blahodarne vplýva učiteľov optimizmus, zmysel pre humor, prívetivosť, ľudskosť, srdečnosť, milosť, pochopenie, porozumenie, taktnosť, slušnosť, úctivosť, ohľaduplnosť.

Spomínané vlastnosti sú základom pre kvalitnú a úspešnú humanistickú edukáciu v ZUŠ.

Dobré pracovné výkony a výsledky sú najlepšou ochranou proti ohováraniu a dehonestovaniu práce.

1.1 Profesionálna morálka učiteľa pri postupovaní so žiakmi s inkluzívnymi potrebami

Vedenie školy zodpovedá za výchovno – vzdelávací proces a opiera sa hlavne o prácu učiteľov. Naši učitelia majú pri plnení svojho povolania značnú slobodnú voľbu. Tá sa

¹ VANČOVÁ, A. 2001. *Súčasné problémy a perspektívy integrovaného vzdelávania žiakov so špeciálnymi potrebami.*

vyznačuje správnym rozhodovaním, za ktoré nesie učiteľ zodpovednosť aj za integrovaných žiakov. Jeho rozhodnutie musí byť čo najlepšie v danej situácii a za daných podmienok.

Učitelia sú pre svojich žiakov možné vzory na napodobenie. Na žiakov s inkluzívnymi potrebami nepôsobíme a nevychovávame ich iba vtedy, keď to sami chceme, ale vo všetkých možných situáciách, svojím správaním, postojom a konaním.

Učitelia v ZUŠ sú sami najdôležitejším prostriedkom na plnenie úloh učiteľského povolania. Musia v práci nasadiť sami seba ako nástroj poznávania, vedomosti spôsobilosti, svoju vlastnú osobnosť. Musia vychovávať sami seba!

Odbornú prácu učiteľov možno zvonku len ťažko kontrolovať. Preto nutnú kontrolu vykonávajú hlavne učitelia, aj keď prvými a najkritickejšími, inšpektormi práce učiteľa sú rodičia.

Na otázku, aký má byť učiteľ, aké má byť jeho životné krédo a poslanie, môžeme odpovedať: „Učiteľ má byť v prvom rade človek „Č“, ktorý celým svojím životom, správaním, konaním, svojimi postojmi, hodnotami, čo najlepšie a najvýraznejšie ovplyvní mladých ľudí, ktorí budú žiť podľa noriem spoznaných u svojho učiteľa. Učiteľ, ktorý je hodný nasledovania nežil a nepracoval nadarmo.

1.2 Vzťah medzi učiteľom a žiakom v procese inkluzivity

Spôsob akým rieši vedenie školy vzniknuté situácie v edukačnom procese ZUŠ, ovplyvňuje vzťahy medzi riadiacimi pracovníkmi, učiteľmi a žiakmi, ich aktuálne pocity, zážitky a vnímanie situácie. Každá situácia má prvky obsahové, vecné, racionálne, ako aj iracionálne a emocionálne. Naučiť sa zvládnuť tieto konfliktné situácie patrí k dôležitým špecifickým schopnostiam vedenia školy, učiteľov a žiakov. Dobré vzťahy a spolupráca medzi riadiacimi zamestnancami, učiteľmi, rodičmi a v nemalej miere i sponzormi v každej škole sú nevyhnutné aj pri organizovaní súťaží (napr. u nás Medzinárodná akordeónová súťaž), vystúpení, výstav alebo divadelných a tanečných vystúpení.

V podstatnej miere hudba a umenie už na tom najelementárnejšom stupni ovplyvňuje myslenie žiakov, dotvára medziľudské vzťahy, formuje podoby citových prejavov. Vecná a presná komunikácia vyvoláva precíznu komunikáciu vedenia, učiteľov a žiakov. Citovo zafarbená hudobná komunikácia v ZUŠ rozvíja fantáziu, evokuje citové prežívanie stavov, procesov, uvoľňuje napätie. Vidíme to hlavne na hodinách orchestrálnej hry, keď sa žiaci úplne vložia do hry na svoje nástroje a veľmi prežívajú hudbu, ktorá sa im páči. Vtedy ochotne zabudnú na čas, či iné povinnosti, a tak sa im hudba stáva relaxom. I to je jedna z dôležitých funkcií hudby - skvalitňovať vzťahy medzi ľuďmi pri tak vysokom tempe života. Nenásilný a neuvedomovaný humanizačný a inkluzívny proces na ZUŠ teda nie je len výmenou informácií, ale formuje aj emotívny život žiakov a v nemalej miere i správne vyplňa voľný čas.

Rozhodujúcimi činiteľmi v snahe dosiahnuť čo najlepšiu klímu na ZUŠ je najmä vyučujúci. Jeho úlohou i v podmienkach ZUŠ je inšpirovať inovácie, včas identifikovať najdôležitejšie problémy a stimulovať žiakov aj so špeciálnymi potrebami k ich riešeniu. Dosiachnutie dobrej psychickej klímy v procese vyučovania hudby, výtvarných činností, tanca i dramatického umenia, ovplyvňujú vlastnosti učiteľa.

Úloha učiteľa hudby, teda aj moja, spočíva v tom, že by mal vedieť načúvať, byť pozorný a dôverovať a to hlavne v triedach kde prebieha inkluzivita. Učiteľ prežíva so svojimi žiakmi v kontakte s hudbou radosť, konflikty, úspechy, bezradnosť.

Okrem odbornej spôsobilosti musí mať v ZUŠ učiteľ hudby osobnostnú a sociálnu spôsobilosť, ktorá spočíva v schopnosti vedieť pochopiť, poradiť a pomôcť pri samotnej

sebarealizácii v umeleckých činnostiach. Takúto klímu vytvára každý učiteľ v ZUŠ svojím humanisticky zameraným pôsobením na žiakov. Následne má učiteľ celú škálu možností a prostriedkov, ako pôsobiť na klímu v triede a žiakov, či už v edukačnom procese hudby alebo aj mimo neho. V našich podmienkach ZUŠ má aj motivácia integrovaných žiakov veľký význam hlavne na individuálnych ale i na kolektívnych hodinách a v súborovej hre. Prebieha napríklad formou spoločného sústredenia súborov, ktoré každoročne organizujeme v niektorej škole v prírode, kde žiaci počas víkendového pobytu nacvičia nielen nové skladby, ale sa aj navzájom poznávajú. Dôležitým motivačným činiteľom sú školské koncerty, na ktorých sa žiaci predstavia s tým, čo sa pod vedením učiteľa naučili.

Ak má byť nálada v triede príjemná a tvorivá, musí učiteľ dodržať princíp tolerancie, trpezlivosti, dôvery v hudobné schopnosti žiaka, najmä ak ide o žiaka s inkluzívnymi potrebami. Je veľmi dôležité, aby sa žiak cítil na hodine bezpečne, uvoľnene, bez strachu zo svojho prejavu, o to viac, ak je to na individuálnej hodine. Nemenej dôležité je naučiť sebaistých žiakov vypočuť si názor iných, hoci prospechovo či muzikálne slabších spolužiakov.

Pri hodnotení hry na nástroj i ostatných aktivít žiakov by si mal učiteľ všímať okrem výsledku i osobnosť dieťaťa s jeho pocitmi, to znamená, že odmeňovať a chváliť len úspešných žiakov a kritizovať slabších nie je na mieste. Adekvátnou je tu požiadavka pozitívneho hodnotenia každého žiaka, čo má motivačný a aktivačný účinok i vzhľadom na to, že štúdium v základnej umeleckej škole je dobrovoľná záujmová činnosť. Každý je schopný tvorivosti. Jeden na vyššej vedomostnej úrovni, druhý na nižšej – zodpovedajúcej tempu jeho práce ale aj fyzickým a duševným možnostiam. Tu je na mieste i diferencovaný prístup k hodnoteniu. V snahe predísť pocitu nespravodlivosti, neschopnosti má svoje miesto využívanie sebahodnotenia a hodnotenia prípadne inými žiakmi pri usmerňovaní učiteľom na hodinách s integrovanými žiakmi. Ak sa na hodnotiacom procese podieľajú žiaci, zvyšuje sa ich aktivita, zainteresovanosť na probléme.

Každý žiak je individuálna osobnosť, jedinečná ľudská bytosť s jej vlastnými potrebami, záujmami, skúsenosťami, problémami. Môže sa slobodne rozhodovať a nezávisle myslieť, všestranne sa vzdelávať a má i všetky ostatné práva zakotvené v Deklarácii práv dieťaťa. Žiak, i z môjho pohľadu pedagóga, je centrom výchovno – vzdelávacieho a v našich podmienkach v ZUŠ i centrom esteticko – výchovného úsilia a diania. Dostáva a získava

náležitý obdiv k svojim úspechom a túžbam, vieru vo vlastné potenciály a úctu k svojim hodnotám, pretože i najľahšia skladbička, či pieseň je základom pre ďalšiu činnosť. Tým pádom je aj pobádaný, či si to uvedomuje alebo nie, na spätnoväzbovú sebakontrolu a sebahodnotenie, a tak sa dostáva do situácií, v ktorých nachádza satisfakciu z úspechu i z neúspechu a spokojnosti so sebou i spokojnosti svojich spolužiakov s výsledkami triedy či kolektívu. Výsledky týchto diania často kriticky posudzujú aj rodičia našich žiakov spolu so širokou verejnosťou na koncertoch žiakov ZUŠ.

Vhodná klíma v základnej umeleckej škole nie je len výsledkom dobrého fungovania vzťahov na základe humanistických princípov v hudobno-výchovnom procese, ale je aj prostriedkom na dosiahnutie cieľa vyučovania hudby aj s integrovanými žiakmi, na individuálnych, prípadne kolektívnych hodinách. Nevhodná klíma vo výučbe hudby a mnohé iné aspekty môžu spôsobovať negatívne reakcie a pochody, ktoré sú príčinou konfliktov vo vyučovacom i mimo vyučovacom procese.

2 VYUČOVACÍ PROCES AKO NÁSTROJ DOROZUMIEVANIA SA SO ŽIAKMI SO ŠPECIÁLNYMI VÝCHOVNO – VZDELÁVACÍMI POTREBAMI V ZUŠ

Vyučovacie procesy v základnej umeleckej škole je organizovaný a cieľavedomý proces hudobného rozvoja žiaka a je rozhodujúci pri odovzdávaní a sprostredkovaní hudby novým generáciám. Pedagógom v základných umeleckých školách je jasné, že hudobnosť a kultúrnosť národa neurčuje niekoľko desiatok vynikajúcich interpretov, ale viacgeneračná vrstva zanietených percipientov hudby a amatérskych hudobníkov ku ktorým môžeme pripísať aj žiakov so špeciálnymi výchovno - vzdelávacími potrebami. V samotnom vyučovacom procese v ZUŠ je potrebné nielen poznať a prezentovať predpísanú učebnú látku pre žiakov s určitým stupňom schopností, nadania, ale aj žiakom so špeciálnymi potrebami. Rovnako dôležité je nájsť spôsob takého prednesu, aby sme žiakov zaujali, motivovali ich a vzbudili u nich záujem o poznávanie a riešenie problémov.

Prameňom zážitkov je v prvom rade hudba a proces hudobnej sebarealizácie nielen intaktnej populácie ale aj integrovanej. Stretnutia s hudbou by mali byť predovšetkým hrového charakteru, žiaci by mali mať možnosť s hudbou a jej prvkami experimentovať a tak si postupne osvojovať poznatky a vedomosti, ktoré sú prameňom hlbšieho prežívania hudby. Prostredníctvom hry s hudbou a jej prvkami prehlbujem mojim prístupom k vyučovaniu počiatočný spontánny záujem o hudbu a hudobné prejavy tak, aby hudba a vlastné hudobné prejavy prinášali radosť a možnosť sebarealizácie. V praktických činnostiach sa uskutočňujú najmä na hodinách hudobnej náuky, kde sa môže žiak realizovať aj formou hudobných dielní. Túto formu i ja dosť často využívam, a to už v prvých ročníkoch, kde sa snažím preniknúť do rozprávky formou tvorenia hudby. Forma tvorivých dielní, ako nový prvok humanistickej ponímanej výchovy, využíva najmä prvky tvorivosti, kreativity, aktivity, zručnosti a samostatnosti.

Kontakt učiteľ, žiak, rodič je vzájomným vzťahom, ktorý sa nevyčerpáva jednosmerným odovzdaním skúseností, poznatkov a vedomostí žiakovi v ZUŠ. Ide o podstatne zložitejšie vzájomné pôsobenie a vzťah, komunikáciu a spoločnú činnosť. Úspech učiteľov, efektívnosť ich pôsobenia vo vzdelávacej činnosti v podstatnej miere závisí od toho, ako sa učiteľovi podarí nadviazať vzťah aj s integrovanými žiakmi a ako s nimi komunikuje. I v našej škole

som si po dlhoročných pozorovaniach všimol, že učitelia ktorí sa k takýmto žiakom správajú ako k rovnocenným partnerom, ale vedia byť aj dôslední, dosahujú dobré výsledky. V praxi sa mi osvedčila hlavne pochvala, úsmev, príjemné vystupovanie, neverbálna komunikácia. V prípade úspechu, či neúspechu je na prvom mieste komunikácia s rodičmi s cieľom pomôcť alebo pochváliť žiaka. Keď sa vžijeme do role rodiča i nám dobre padne pochvala nášho dieťaťa a jeho úspech na koncerte odmenený potleskom najmä ak ide o dieťa s určitým limitom.

Hudobná komunikácia sa riadi osobitnými pravidlami, ktoré určujú právomoci jej účastníkov. Pomocou tejto komunikácie žiaci so špeciálnymi potrebami rozvíjajú svoje vedomosti, návyky, aktívnu, tvorivú aj samostatnú činnosť. Účastníkov možno rozdeliť do dvoch skupín, a to sú žiaci, ktorí sa zúčastňujú komunikácie pre rozvoj svojej osobnosti a pre získavanie poznatkov v oblasti umenia. Do druhej skupiny patria tí, ktorí riadia a ovplyvňujú priebeh komunikácie, čiže je to vedenie školy, učitelia, autori kníh, skladatelia a pod. V interakcii týchto dvoch skupín dochádza k realizácii aktívnej pedagogickej komunikácie.

Pedagogická komunikácia slúži ako prostriedok realizácie výchovy a vzdelávania. Netýka sa len vecnej stránky oznamovaného obsahu, ale aj oznamovania informácií v emocionálnom vzťahu, v postojoch a pravidlách našej ďalšej komunikácie. Tu dochádza súčasne k formovaniu nás – účastníkov pedagogického procesu, učiteľov alebo žiakov.

3 INKLUZÍVNA PEDAGOGIKA V ZUŠ

Vývin každého človeka je determinovaný dedičnosťou, prostredím, výchovou a jeho uvedomelou aktívnou činnosťou. Každý z týchto činiteľov môže ovplyvňovať vývin priaznivo alebo nepriaznivo, môže mať väčší alebo menší podiel na vzniku odchýlok od všeobecne stanovenej normy.

Vývin najrôznejších psychických a fyzických vlastností, ich štandardných i vzácných patologických variantov je závislý na množstve faktorov. Pre úspešný vývin žiaka v ZUŠ je potrebné, aby dedičné predpoklady i vplyvy prostredia boli v norme, a aby učenie pôsobilo vo vzájomnom súlade a časovej zhode. V prípade, keď nepriaznivé zhody okolností spätých s utváraním osobnosti žiaka alebo, keď do vývinu vstupuje nesúlad v dedičných predpokladoch a vplyvoch vonkajšieho prostredia, potrebuje žiak viac starostlivosti, a navyše špecifickej, zo strany najbližších ľudí i profesionálov, teda i pedagógov. V porovnaní s intaktnou časťou spoločnosti má totiž vzhľadom k charakteru odchýlky od normy isté špecifické potreby.

Cieľom špeciálnej pedagogiky je vychovávať, vyučovať a vzdelávať postihnutých žiakov tak, aby sa čo najskôr vnútorne vyrovnali so svojimi danosťami, aby boli spôsobilí žiť relatívne plnohodnotný život v spoločnosti ako tvorcovia, konzumenti či ochrancovia hodnôt vytvorených cieľavedomou činnosťou.

Práve tu má široké pole pôsobnosti na uplatnenie sa v oblasti hudby, tanca, či výtvarného umenia v podmienkach ZUŠ. Aké je dieťa so špeciálnymi potrebami? Sú to deti:

- znevýhodnené, deti s určitými limitmi,
- výnimočné deti,
- postihnuté, s obmedzenými fyzickými možnosťami,
- fyzicky, psychicky poškodené deti,
- neprispôsobivé deti.

Všetky deti so špeciálnymi potrebami, ktoré sú začlenené do edukačného procesu ZUŠ, si vyžadujú špecifickú pomoc zo strany vyučujúcich.

Nevyhnutným predpokladom pre zvládnutie takmer každého problému je spojenie rodiny a školy. Je prirodzené, že každý rodič chce mať dieťa zdravé, normálne, ak nie priam perfektné dieťa. Rovnako aj spoločenské prostredie zohráva významnú úlohu, lebo aj ono má

predstavu o „správnom“ žiakovi. V súčasnosti sa viac ako inokedy preferujú vysoká inteligencia a príjemný zovňajšok ako spoločensky významné hodnoty. Postihnuté dieťa, žiaľ mnohokrát tieto kritériá uznávané okolím nespĺňa. Dieťa je touto skutočnosťou poznačené a následne izolované, pričom sa to netýka len jeho osoby, ale zasahuje to celú rodinu. Je preto veľmi žiadúce, ak sa takýto žiak snaží nájsť si svoje miesto medzi rovesníkmi a zaujať napríklad v rámci svojich možností aj svojim postojom k hudbe.²

Z dôvodu zdravotného postihnutia alebo zdravotného či sociálneho znevýhodnenia žiakov je potrebné uplatňovať kombináciu sociálno – pedagogických postupov a alternatívnych metód s modifikovanými metódami používanými vo vzdelávaní bežnej populácie. Tieto metódy nachádzajú uplatnenie pri zlepšovaní sociálnej komunikácie a špeciálnych schopností žiakov. Pri plánovaní a realizácii vzdelávacieho procesu je potrebné vychádzať z konkrétneho zistenia a popisu špeciálnych potrieb a možností žiakov. Preto vyučovanie zahrňujúce špeciálno–pedagogickú starostlivosť prebieha v súlade s princípmi individuálnosti a diferenciacie vzdelania. Zároveň sú vyučujúci povinní dodržiavať aj špeciálno – pedagogické zásady, ktoré takýto žiak požaduje.³

Tak aj na ZUŠ je jednou zo zásad, že od takého žiaka sa vyžaduje len to, čo dokáže dosiahnuť vzhľadom na svoje limity a obmedzenia.

Základné umelecké vzdelávanie žiakov so špeciálnymi potrebami vyžaduje odbornú prípravu pedagogických pracovníkov v spolupráci s odbornými pracoviskami, ale aj s rodičmi žiaka. Je potrebné vytvárať podnetné školské prostredie s vhodným materiálnym a technickým vybavením a využívať didaktické a kompenzačné pomôcky, ktoré za prispenia všetkých podporných opatrení umožňujú žiakom rozvíjaniu ich vnútorného potenciálu, ich smerovaniu ku kľúčovým kompetenciám, k celoživotnému vzdelávaniu, k možnému pracovnému uplatneniu a podporuje ich sociálnu integráciu.

Môžem konštatovať, že nová doba prináša i nové pohľady a možnosti na pomoc výnimočným i deťom so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami v ZUŠ. Spoločnosť hľadá prostriedky, ktoré im umožňujú sa v nej lepšie integrovať, získavať najnovšie informácie

² VAŠEK, Š. 2003. *Základy špeciálnej pedagogiky*.

³ VAŠEK, Š. 2003. *Základy špeciálnej pedagogiky*.

a komunikovať s inými vo svojom okolí, ale aj vzdialenejšom prostredí pomocou hudby, tanca či výtvarného umenia.

3.1 Predpoklady úspešnej inklúzie žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami

Optimalizácia učebného procesu z môjho pohľadu sa dosiahne pomocou odstránenia formalizmu, postavenia primeraných nárokov na žiakov a z dobrej psychickej klímy v procese vyučovania v ZUŠ. Účinným nástrojom úspešnej integrácie žiakov so špeciálnymi potrebami môže byť určitá dávka humoru. Jeho úloha je v tom, že sa žiaci cítia dobre. K humoru je potrebná vzájomná dôvera a je svojou podstatou aj demokratický. Vytvára dobrý vzťah, núti tvorivo reagovať, odstraňuje negatívne vplyvy školy na žiakov, keďže sa môžu slobodne prejavovať. Pôsobí kladne na celkovú prácu učiteľa a žiakov, zlepšuje atmosféru, a zvyšuje súdržnosť skupiny. Tieto aspekty majú hlavne pre žiakov so špeciálnymi potrebami dôležitosť, ba dalo by sa povedať, že i celoživotný význam, nakoľko tu dochádza práve k týmto kladným javom. Zaujímavé by bolo nastoliť otázku, či možno nájsť i v hudbe humor. Z vlastných skúseností hovorím, že áno. Ved' keď sa pozrieme do nevyčerpatelnej studnice našej ľudovej piesne, nájdeme tam často humor v neskreslenej podobe. A ľudovú pieseň spievame od mala. I v dejinách tzv. vážnej, ale i populárnej hudby nájdeme mnoho príkladov. Osobne som sa touto témou zaoberal na niekoľkých hodinách hudobnej náuky. S deťmi sme sa dohodli, že si pripravíme žartovné piesne a na hodine sme si ich zaspievali. Bola to hodina plná humoru a žiaci si tieto pesničky vyspevovali ešte dlho po skončení hodiny.

Pochopenie človeka v jeho celistvom prejave, v jeho duchovnej hodnote a zvlášť ak máme na mysli, že pred nami stojí možno výborný hráč na svoj nástroj, alebo schopný pedagóg, nie je len akousi vzdialenou požiadavkou, či snom učiteľa. Je to bytostne ľudskou potrebou, teda praktickou záležitosťou.

Výchova v podmienkach ZUŠ k ľudskosti – humanizmu, výchova k demokracii nie je anachronizmus, ani abstraktný ideologický cieľ do ďalekej budúcnosti. Práve zážitok slobody prostredníctvom hudby a umenia je pre žiakov so špeciálnymi potrebami istým precitnutím z letargie a impulzom pre nové demokratické spoločenstvo i na úrovni základného umeleckého školstva. Tu žiak získava nielen teoreticko–praktické vedomosti, ale stretáva sa so „živou“

produkciou hudby a teda aj estetickým vplyvom na seba samého. Tieto nadobudnuté vedomosti naši žiaci zúročujú aj na výchovných koncertoch pre materské i základné školy. Tu prezentujú nielen svoju prácu, ale aj prácu svojich pedagógov. Posledný takýto koncert mal názov „Hudbou a tancom do Európy“. Bol to prehľad tancov od najstarších čias po dnešné tance nielen v hranej forme, ale zúčastnilo sa na ňom aj tanečné oddelenie s praktickými ukázkami (do programu boli zapojení i prítomní diváci), literárno dramatický odbor pripravil scenár celého predstavenia a výtvarný odbor urobil propagáciu a výzdobu. Vystupovali tu aj rómske deti a jedna žiačka s telesným postihnutím. Tak sa na tomto vydarenom koncerte sa predstavili všetky odbory fungujúce v našej ZUŠ v Poprade a tak samotní žiaci a pedagógovia prispeli k ďalšiemu zviditeľneniu svojej školy i k zvýšeniu jej imidžu.

3.2 Vzdelávanie zdravotne postihnutých žiakov a ich integrácia v ZUŠ

Posledná dekáda minulého storočia a tisícročia je v celosvetovom meradle charakterizovaná významnými zmenami, ku ktorým patria tiež i zmeny v oblasti integrácie zdravotne postihnutých.

V osobnom rozhovore Mgr. Silvia Kubáňová – (klinická psychologička) hovorí : „Integrácia sa začína začleňovaním „zdravých“ a „chorých“ detí v predškolských zariadeniach. Tento trend pokračuje až do najvyššieho stupňa poskytovaného vzdelávania, t. j. vysokoškolské štúdium“.⁴

Hlavným cieľom a zmyslom vzdelávania zdravotne postihnutých žiakov v ZUŠ je rozvíjanie individuality, pozitívneho sebahodnotenia, rozhodovacích procesov a celkovej nezávislosti žiaka.

Realizácia integrovaného vzdelávania môže prebiehať na rôznych úrovniach podľa druhu a rozsahu postihnutia či momentálneho stavu žiaka. To však predpokladá často zásadné zmeny v zameraní a metódach prípravy pedagóga ZUŠ k takýmto žiakom. Integrácia znamená spoločnú výchovu a vzdelávanie žiakov zdravotne postihnutých s nepostihnutými (napríklad na hodinách hudobnej náuky) s cieľom umožniť postihnutým žiakom, ktorí sú schopní vzdelávať sa v ZUŠ bežného typu, aby mali možnosť túto školu navštevovať, stretávať sa so

⁴ Z osobného rozhovoru s Mgr. S. Kubáňovou zo dňa 12. 5. 2012.

zdravou populáciou svojich vrstovníkov, navzájom sa spoznávajú a zvykať si na seba, učiť sa spolu navzájom žiť.

Zdravotným postihnutím sa rozumie oblasť jednotlivcov s chybami pohybového, oporného a nervového ústrojenstva a jednotlivcov s výraznými negatívnymi zmenami v zdravotnom stave. Medzi somatické postihnutia patria rôzne deformity, malfomácie, ďalej chronická choroba alebo rôzne oslabenia ap., ide vlastne o telesné chyby a z nich vyplývajúce limity. Deformita ktorá sa líši svojou formou od normálneho stavu môže byť získaná po úraze či zápalovom ochorení alebo vrodená. Malfomácia– poškodenie orgánu, jeho časti vzniká spravidla v dôsledku poškodenia plodu. Patria sem napríklad rázštep pier, podnebia, vrodené srdcové chyby a podobne.⁵

Tieto vývinové poruchy môžu byť liečiteľné a bežne sa vyskytujú hoci si to ani neuvedomujeme, u mnohých žiakov navštevujúcich ZUŠ.

Z praktických skúseností uvádzam poznatky z hry na zobcovej flaute nakoľko mám žiačku ktorá má obmedzený pohyb pravej ruky, z dôvodu malformácie hornej končatiny. Z tohto dôvodu sme museli nájsť taký spôsob držania nástroja, aby umožňoval samotnú hru. Dosiahli sme to čiastočným opieraním flauty o notový stojan a tak bola schopná obmedzene používať ruku pri hre. Preto je dôležité v podobných prípadoch, aby učiteľ naučil žiaka držať hudobný nástroj takým spôsobom aby bol žiak schopný hrať napríklad jednou rukou prípadne prispôbiť držanie limitom jedinca. Pri hre na klavír pri postihnutí horných končatín používať jednu ruku, pri postihnutí dolných končatín hrať bez pedálu. Z toho vyplýva, že je nevyhnutne vybrať a prispôbiť notový materiál pre takéhoto žiaka.

⁵ JESENSKÝ, J. 1995. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených.*

3.3 Integrácia žiakov s poruchami správania a žiakov s narušenou komunikačnou schopnosťou v ZUŠ

Pri práci so žiakmi na vyučovacích hodinách v ZUŠ sa stretávame aj s deťmi u ktorých sa vyskytujú rôzne formy porúch správania. Ako som sa dozvedel z rozhovoru s Mgr. Máriou Šiškovou, špeciálnym pedagógom, špeciálna pedagogika ich delí na sociálne a antisociálne.⁶ Poruchy správania sa tiež rozdeľujú podľa príčin prevládajúcej zložky narušenia:

1. deti psychopatické,
2. neurotické,
3. sociálne neprispôsobivé,
4. žiaci s poruchou kognitívnych schopností.

Je na pedagógovi a rodičoch aby sa takémuto žiakovi vedeli v edukačnom procese dostatočne a odborne venovať. Nevyhnutnou súčasťou celého procesu je správna diagnostika v odbornej psychologickej poradni.

Problematika disociálneho správania nepatrí do oblasti psychosociálne narušených.⁷

Disociálne správanie nie je ani spoločensky nebezpečné. Ide o výskyt prejavov v správaní, ktoré sa dajú zvládnuť primeranými pedagogickými postupmi nakoľko je takýto žiak relatívne prístupný nápravným aktivitám.⁸ Zaraďujeme sem klamstvo, nedisciplinovanosť, priestupky voči školskému poriadku (napríklad v dochádzke, v príprave na vyučovanie v ZUŠ a pod.). Žiak môže mať rôzne motívy na klamstvo ako upútanie pozornosti, pomsta rovesníkom alebo rodine, obohatenie nudného života, napodobňovanie dospelých, strach z trestu.

Vzdorovitosť je už porucha správania, ktoré je charakterizované ako odpor k výchovnému snaženiu a k autorite. Žiak svojim zaujatým postojom protestuje proti povinnostiam, neučí sa, necvičí, „chodí poza školu“ a dostáva sa tým do konfliktu. Rieši ho pasívnou formou (únik do izolácií, negativizmus). Rieši aj aktívnou formou (agresivita od verbálneho prejavu až fyzickému napadnutiu). Vzдорovitosť môže mať rôzne príčiny: výchovný zásah, ktorý sa dieťaťu nepáči, a nechce ho uznať, rodina či škola kladú na žiaka príliš vysoké požiadavky,

⁶ Z osobného rozhovoru s Mgr. M. Šiškovou zo dňa 15. 5. 2012.

⁷ LABAT, V. 1994. *Poruchy správania*. s. 7-26.

⁸ OŽVALOVÁ, M. 2007. *Prevencia porúch správania*.

dieťa sa naučilo, že vzdor je preň výhodou a pomocou neho dosiahne čo chcelo, imitácia dospelých. Vzdorovitosť sa prejavuje odvrávaním, odmietaním poslušnosti, plačom, hnevom, výbuchmi zlosti.

Ak sa zamyslíme, vidíme, že sa stretávame s takýmito prejavmi takmer denne. Recept na zvládnutie takéhoto žiaka v podmienkach ZUŠ nie je jednoduchý. Je hlavne na pedagógovi aby aj takéhoto jedinca zvládol a dosiahol požadované výsledky. Nie je nič jednoduchšie ako problémové dieťa vylúčiť, či presunúť k inému učiteľovi. Vtedy nadobudne takýto žiak pocit, že vlastne vyhral. Podobný prejav ako vzdorovitosť je negativizmus. Je spôsobený vonkajšími prejavmi, výchovnou podmienenosťou. Žiak na vonkajšie podnety nereaguje, žiak vyhovie pokynom, ale nerozpráva, žiak reaguje opačne ako sa od neho očakáva. Neposlušnosť môžeme vyvolať na hodinách aj nevhodnými pedagogickými postupmi: nadmerne náročný pedagóg (v našej škole pôsobil kolega, ktorý mal výbornú žiačku s ktorou vyhrával súťaže, avšak bol tak náročný, že ho začala ignorovať a napokon sa odhlásila zo ZUŠ), nenáročný pedagóg, ktorý všetko dovolí, nerozhodný pedagóg, ktorý nemá pevné stanovisko, nedôsledný pedagóg, u ktorého na hodinách vládne rôzna disciplína.

Asociálne správanie – ide o skupinu porúch správania ktorá je oveľa závažnejšia ako disociálne správanie. Prejavy sú trvalého charakteru s častou frekvenciou aj intenzitou. Patrí sem túlanie, záškoláctvo, sebapoškodzovanie, toxikománia. Takéto správanie je nespoločenské, náprava vyžaduje špeciálno–pedagogickú starostlivosť realizovanú v príslušných výchovných zariadeniach a nie je akceptovateľné v podmienkach ZUŠ.

Pedagogika detí s narušenou komunikačnou schopnosťou sa zaoberá vzdelávaním, vyučovaním s poruchou komunikačných schopností, skúmaním príčin, prejavov a dôsledkom porúch komunikačných schopností. Vo svojej takmer 30 ročnej praxi som sa stretol aj s takouto poruchou a to viackrát. Utkvel mi však v pamäti obraz žiačky ktorú som učil na hudobnej náuke. Bolo to milé dievča a volala sa Janka. Janka nikdy nepozdravila, nepovedala slova, ani nespievala a nekomunikovala na hodinách s ostatnými žiakmi. Keď som skúšal a chcel som aj Janku, bola ochotná komunikovať jedine písomnou formou. Na hodinách klavíra dosahovala priemerných výsledkov aj keď bola celkom usilovná. Zo začiatku som nechápal takýto postoj, ale po konzultáciách s rodičmi, kde som zistil, že trpí elektívnym mutizmom, sme našli spoločnú cestu a Janka ZUŠ dokončila.

Pri prijímaní žiakov do ZUŠ sa stretávame aj s receptívnou dysmúziou – tu ide o nedostatok schopností rozlišovať výšku tónu, melódiu reči, spevu a hudby. Ak chýba úplne hovoríme o receptívnej amúzii. Expresívna amúzia je vývinový nedostatok schopností správne vytvárať tóny hlasu, melódie reči a zvlášť spevu. Je podmienená nedostatkom hudobného sluchu a neschopnosťou napodobňovať počuté melódie. Takíto žiaci nemôžu byť prijatí na ZUŠ do hudobného odboru nakoľko by neboli schopní ani hrať na hudobný nástroj. Im sa môže odporučiť štúdium vo výtvarnom odbore po preukázaní určitých schopností.⁹

3.4 Inkluzívne vzdelávanie rómskych, nadaných a talentovaných žiakov v ZUŠ

Každý jedinec od narodenia žije v spoločnosti iných ľudí, je členom istej spoločnosti, zo spoločnosti preberá jazyk, náhľady, postoje, preberá spôsoby správania, hodnotový systém. Skúmajúc správanie jedincov môžeme identifikovať spoločnosť z ktorej prichádzajú. Človek sa stáva súčasťou spoločnosti, no sám na ňu pôsobí.

Podľa neoficiálnych údajov z rôznych zdrojov na Slovensku žije vyše 450 tisíc Rómov. Presné číslo je takmer nemožné zistiť, pretože pri sčítaní obyvateľstva väčšina Rómov uviedla inú národnosť ako rómsku (slovenskú, maďarskú). Čo do počtu sú druhou najpočetnejšou minoritnou skupinou. Ak sa pozrieme do minulosti, zistíme, čím sa táto skupina ľudí zaoberala a živila. Boli to najmä muzikanti zarábajúci si na živobytie príležitostnou hrou na husle, cimbale, kontrabase, neskôr aj harmonike, či saxofóne. Okrem nich to boli kováči.

Vzhľadom na vzostupný populačný trend bude podiel Rómov na celkovom počte obyvateľstva Slovenska narastať. Táto skutočnosť sa odráža i v školstve.¹⁰ Vzdelávanie Rómov už nie je zriedkavým javom i na ZUŠ. Preto je potrebné tejto skupine obyvateľstva venovať zvýšenú pozornosť, nakoľko prvé, no nie jediné východisko riešenia problémov rómskeho etnika ponúka edukácia. S múdrejším, vzdelanejším človekom sa dá diskutovať. V komunikácii nachádza argumenty, alternatívy, problémy, riešenia, hodnoty. Ak si osvojí hodnoty, napríklad v hudobnom vzdelávaní, je ochotný pre ne niečo urobiť. To by mohol byť začiatok inklúzie, lebo kde sú hodnoty je i motivácia, kde je motivácia je i snaha niečo (i seba) meniť a k hudbe majú Rómovia prirodzene blízky vzťah.

⁹ VAŠEK, Š. 2003. *Základy špeciálnej pedagogiky*.

¹⁰ ŠLOSÁR, D. 2009. *Edukácia Rómov*.

V súvislosti s novými trendmi edukácie a integrácie v ZUŠ (humánnosť, demokratickosť, rovnosť), otázky výchovy a vzdelávania Rómov nadobúdajú mimoriadne aktuálne dimenzie.¹¹ Ak v každej škole má byť zmenený vzťah medzi učiteľom a žiakom a zmenená pozícia žiaka v nej, pre výučbu rómskych detí by to malo platiť dvojnásobne. Učiteľ v ZUŠ by mal vytvárať také edukačné postupy, ktoré zohľadňujú špecifiká a osobitosti spôsobu života rómskych detí, z ktorých niektoré sú aj so špeciálnymi potrebami, či telesne postihnutí. Do ZUŠ sa deti zapisujú s veľkým elánom avšak neskôr najväčším problémom sa javí dochádzka a platenie školného. Aj na základnej škole, ako som sa dozvedel z rozhovorov s riaditeľmi, 30 až 40 % rómskych detí nenavštevuje školu pravidelne, asi 50% dospelých Rómov sú analfabeti a takmer 90 % Rómov neprekročí hranicu základného vzdelania. V našej škole tiež asi len polovica týchto žiakov ukončí absolutoriom. Ide o žiakov najmä z rodín, kde sa im dostáva podpora materiálna ale hlavne morálna. Dalo by sa povedať, že to čo „škola a spoločnosť do Rómov investuje“ sa neodráža v plnej miere v jej výsledkoch práce.

V inkluzívne orientovanej pedagogike platí, že ak chceme niekoho usmerňovať, je potrebné ho aj poznať. Akí sú Rómovia a aké sú ich deti? Sú to deti vetra, ohňa a slnka, slobody a voľnosti. Je to národ prírody, národ umelcov, virtuózov. Ale sú medzi nimi i príživníci a zlodeji. Rómovia dokážu všetko ak sami chcú. Lenže aby sami chceli, k tomu je potrebná rodinná výchova a výchova školská. Ak zlyháva rodinná výchova, tak ostáva len školská. To je fakt, s ktorým pri edukácii a integrácii Rómov treba aj v podmienkach ZUŠ počítať a z neho vychádzať. To, aby rómske deti chodili do našej školy, je dôležité, aby samy cítili potrebu v nej byť. Rómske deti relatívne dobre chodia, hlavne dochádzajúci, v tých mesiacoch, kedy je v škole teplo, čo je vzhľadom na ich sociálnu vybavenosť domácnosti a spôsob života pochopiteľné. Ako teda dostať rómske deti do základnej umeleckej školy? Zmenenou filozofiou výchovy vo vzťahu k nim, prispôbením sa mentalite a spôsobu ich života. Ďalej sú to úľavy na školnom, zapožičanie hudobného nástroja a podobne. Nepochybne tento prístup môže smerovať k podpore akceptácie medzi žiakmi navzájom. Inklúzia teda prináša citlivejšiu reakciu na odlišnosti žiakov.

¹¹ ŠIŇANSKÁ, K, DANKOVÁ, M. 2011. *Význam inklúzie a integrácie rómskych detí v procese vzdelávania.*

V mojej pedagogickej praxi som sa stretol aj s problémom vnímania či predstáv. Zistil som, že niektoré a zvlášť mladšie deti neovládajú spisovný jazyk a tak nechápu čo im chce vyučujúci vysvetliť. Pri pamäťových procesoch v spojitosti s inkluzívnou výučbou a integráciou rómskych žiakov na ZUŠ, je potrebné poznať a upísať sa na činitele, ktoré pamäť ovplyvňujú. Učivo, ktoré nepoznajú (a nie je pre ne potrebné) z reálneho života, ich nezaujíma. Sú to napríklad dejiny hudby na hodinách hudobnej náuky, ale spevácke činnosti si priam vyžadujú. Zaujímajú sa a pamätajú si veci (javy, činnosti) ktoré sa priamo viažu na ich osobu. Ak je niečo pre nich životne potrebné, tak si to zapamätajú (napríklad držanie huslí, sláčika, spôsob improvizácie a podobne). Mimoriadne rozvinutá je pamäť na emócie, či už pozitívne alebo negatívne. Zvlášť zapamätanie si pozitívnych citov môže byť didakticky využitá vo vyučovacom procese a samotnej hry na nástroj. Dôležitým faktorom na ktorý nemožno zabúdať a pri vyučovaní je potrebné ho aj využiť, je prirodzené hudobné myslenie rómskych žiakov. Problémom (z hľadiska abstrakcie) je chápanie hudby súčasnej.

Aký je vzťah rómskej rodiny k ZUŠ, ktorú ich dieťa navštevuje? Rodičia sa nie veľmi zaujímajú o školu pokiaľ ich dieťa je karhané a trestané. Ale keď sú v škole chválené a vystupujú na koncerte, vzbudzuje to aj u nich mimoriadnu pozornosť. Mal som žiaka, ktorý keď mal vystúpenie, prišla hádam celá rodina (niekedy aj 10–15 ľudí), To je pozitívny moment, ktorý som využíval v dynamike sociálnych vzťahov detí. Rómovia svoje deti milujú a ich láska je často v krajných polohách rozmaznávania a trestania. K „bielym spolužiakom“ si však nezvyknú vytvárať intenzívne sociálne vzťahy. Mám žiačku, ktorá si ma obľúbila a v čase, keď som bol práceneschopný sa pravidelne informovala o mojom zdravotnom stave a na Vianoce mi sama ušila vrecúško na eurá.

Inkluzívny vyučovací proces a integrácia rómskych žiakov v ZUŠ vytvára také situácie, ktoré umožňuje prezentovať a rozvíjať tie špecifické schopnosti rómskych detí, ktoré vedú k úspechu, k sebauplatneniu v skupine s ostatnými deťmi. Zároveň im pomáha sa postupne socializovať a žiť v spoločnosti prostredníctvom hudby, tanca či iných druhov umenia.

Pedagogika nadaných a talentovaných žiakov bola donedávna mimo pozornosti špeciálnej pedagogiky. Napriek skutočnosti, že edukácia takto výnimočných žiakov v ZUŠ si vyžaduje isté modifikácie, ako je to u postihnutých – t.j. individuálny prístup aplikáciu špeciálnych metód a upravené kurikulum (včítane organizačných foriem). Ako sa vyjadril prof. Š. Vašek, vo viacerých západných koncepciách, predovšetkým u amerických autorov, tento odbor patrí jednoznačne do systému špeciálnej pedagogiky.

Talentom sa spravidla rozumejú vrodené dispozície pre realizáciu, hlavne v oblasti umenia, ktoré sa manifestujú rýchlym a kvalitným osvojením, ich tvorivým rozvíjaním. Ide o dispozície, ktoré sa nedajú výchovou nahradiť, napríklad v umeleckej činnosti. Vidno, že tvorivosť vystupuje už vo vymedzení nadania a talentu a úzko sa s nimi prelína.

Charakterizujeme ju ako systém osobných predpokladov, ktoré v súčinnosti s prostredím umožňujú realizovať v oblasti hudby a umenia nové, originálne prepracované myšlienky. Stretol som sa aj s námičkou: „ Ved' existuje aj reprodukčné nadanie. Pri tom nie je potrebná nijaká tvorivosť“. Človek nie je dokonalým strojom, preto takmer zákonite občas niečo unikne jeho pozornosti. Vtedy musí tvorivo domýšľať, čo mu asi vypadlo, aby sa udržala logická niť. Inak nevyhnutne zlyháva. Podobne sa aj virtuóz líši od priemerného interpreta vlastným tvorivým vkladom do interpretovaného diela.

V pedagogike nadaných a talentovaných žiakov podobne ako v pedagogike žiakov so špeciálnymi potrebami nie je doteraz uspokojivo zodpovedaná otázka, či špeciálnu edukáciu v ZUŠ realizovať v integrovaných, alebo segregovaných podmienkach. Je zrejmé, že špeciálnu edukáciu nadaných a talentovaných v ZUŠ je potrebné uskutočňovať za výrazne individualizovaných podmienok s modifikovaným curriculum a metódami, dbajúc pritom na možnosť pracovať takým tempom, ako žiakovi vyhovuje, sledovať a usmerňovať rozvoj osobnosti, aby nebol jednostranný. V ZUŠ majú takéto talenty možnosť zvýšenia počtu hodín v týždni. Je len samozrejmé, že výučbu po zohľadnení uvedených podmienok môže realizovať len skúsený pedagóg.

Je dôležité si uvedomiť, že potreba vyhľadávania talentov a nadaných jedincov sa v plnej miere týka aj postihnutej, rómskej alebo narušenej časti populácie.

Zo stručného pohľadu na niektoré problémové okruhy inkluzívnej edukácie nadaných a talentovaných žiakov v podmienkach ZUŠ je zrejmé, že pokrýva veľmi heterogénne oblasti umeleckých aktivít. Pre ich realizáciu sú potrebné výnimočné predpoklady intelektuálneho, či kreatívneho myslenia v oblasti umenia. Včasné rozpoznanie týchto predpokladov determinuje ich rozvoj do takej miery, že sú schopní podávať výnimočné výkony.

4 KAZUISTIKA INKLUZÍVNEJ EDUKÁCIE

Ako som uviedol v predchádzajúcich kapitolách, takmer každý jedinec je schopný hudobného rozvoja. Jeden viac, iný menej avšak veľkú úlohu tu zohráva pevná vôľa, pochopenie a podpora v rodine, či v škole. V mojej praxi som mal niekoľko žiakov s určitými limitmi. V súčasnej dobe mám žiaka s ADHD – porucha pozornosti a s oneskoreným vývinom. Chodí na hodiny keyboardu už tretí rok. Do riadneho štúdia na ZUŠ nebol prijatý, nakoľko nespĺnil podmienky prijatia. Po individuálnej príprave a veľmi trpezlivej intervencii zo strany starej mamy, bol dodatočne prijatý. S Dávidom sme začali najskôr s rytmickými cvičeniami a neskôr sme pristúpili k notácii a samotnej hre na keyboard. Začiatky boli neľahké. Dávid však má veľkú trpezlivosť a aj najmenší úspech ho nesmierne teší. V prvom ročníku sme okrem niekoľkých cvičení nacvičovali hlavne riekanky (na úrovni predprimárnej edukácie), v tomto roku pokračujeme hlavne riekankami, a postupujeme podľa individuálneho plánu, a v predvianočnom období chceme nacvičiť aspoň jednu koledu.

Práca s takýmto žiakom, je pre pedagóga náročná a to nielen na nácvik piesní a skladieb, ale hlavne si vyžaduje veľmi citlivý prístup k žiakovi. Pri jednotlivých akciách je potrebný sústavný dohľad, usmerňovanie, kontrola, primeraný spôsob vysvetlenia jednotlivých situácií a tiež zvládnutie trémy. Odmenou je vďaka žiaka a jeho rodiny za to, že sme urobili jeho život šťastnejším, veselším zmysluplnejším.

Po prijatí Dávida do ZUŠ som sa skontaktoval s odborníkmi, ktorí sa zaoberajú hlavne žiakmi so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami. Pri diskusiách padla aj otázka, aké hudobné nástroje sú vhodné na vyučovanie týchto žiakov. Vo väčšine sme sa zhodli, a prax aj ukázala, že sú to hlavne klávesové nástroje a najmä keyboard. Pri hre na tieto nástroje dochádza ku sluchovému, zrakovému a telesnému kontaktu a tak dochádza k interakcii týchto zmyslov pri samotnej hre na hudobný nástroj. Predpokladom úspešnej práce so žiakom so špeciálnymi potrebami je predovšetkým kvalitná a fundovaná príprava učiteľa (praktické ovládanie nástroja, znalosť akordických značiek, predstava hry v jednotlivých štýloch). Pri vyučovaní žiakov so špeciálnymi potrebami je na prvom mieste citlivý prístup a poznanie osobnosti a mieru možností žiaka.

Poznatky z vyučovacieho procesu potvrdzujú, že vyučovanie hry na keyboarde sa v súčasnosti ubera rôznymi smermi. Vzhľadom na viacročné skúsenosti pedagógov sa javí,

ako najvhodnejší ten, ktorý vychádza z čiastočného prepojenia klavírnych osnov s bohatými možnosťami, ktoré poskytuje tento moderný nástroj. Pritom musíme mať na pamäti, že tieto dva nástroje nemožno porovnávať, pretože sú vo svojej podstate úplne odlišné.

4.1 Výchovno–vzdelávací plán ZUŠ pre keyboard – I. ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboarde

Rozsah: 1,5hod. týždenne.

Ciele

Rozvíjať hudobné dispozície žiaka a vytvárať jeho záujem o hru na keyboarde. Naučiť žiaka rozlišovať jednotlivé nástroje podľa ich zvukového zafarbenia. Prehlbovať hudobnú vnímavosť, predstavivosť a upevňovať základné hudobné návyky hry. Veľký dôraz klásť na rozvoj rytmického a harmonického cítenia.

Obsah

Náplňou predmetu je vytváranie správnych návykov v hre na tento hudobný nástroj a ovládanie nástroja:

- legato, tenuto, staccato, dynamika, frázovanie,
- podkladanie palca – (príprava k hra stupníc),
- hra durových stupníc do dvoch krížikov a bé – v protipohybe (tonický kvintakord),
- hra jednoduchých ľudových piesní s využitím harmonických funkcií (T, D).

Hudobný materiál:

Z. Böhmová – Klavírna škola pre začiatočníkov

M. Kurteva – Klavírna škola pre začiatočníkov

E. Spáčil – Hrajeme s Yamahou – I. diel

A. Kristíník – Škola hry na keyboard pre začiatočníkov

Výstup

Ovládať základy klavírnej hry. Ovládanie hudobného nástroja po technickej stránke – style, voice, intro ending, synchro, start, stop. Hra ľudových piesní s využitím doprovodnej časti v ľavej ruke a využívanie rôznych zvukov v pravej ruke.

Postupová skúška do druhého ročníka pozostáva z dvoch klavírnych skladieb, jednej skladby so sprievodom naspamäť a jednej stupnice spolu s oboma rukami + kvintakord.

4.2 Výchovno vzdelávací plán – prvý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard pre žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami - ADHD (návrh)

Rozsah: 1,5 hod. týždenne (hodinu je potrebné rozdeliť minimálne na dvakrát v týždni).

Ciele

Vzbudiť u detí záujem o hudbu, naučiť ich počúvať a prežívať ju. Vyučovanie viesť hrovou formou s využívaním zásady maximálnej názornosti.

Obsah

- oboznámenie žiaka s hudobným nástrojom,
- vytváranie základných hudobných návykov – posedenie, postavenie ruky,
- zoznámenie sa pomocou speváckych a intonačných cvičení s riekankami,
- položiť základy rytmického cítenia (vyklopávanie riekaniek),
- oboznámiť žiaka s notáciou.

Hudobný materiál

M. Lysáková, E. Kopinová, A. Podhorná – Piesne, hry a riekanky detí predškolského veku
O. Hricová, L. Ganzer – Hudobný zošitok pre žiakov prípravného štúdia hudobného odboru

Výstup

Vyklopať rytmus riekanky. Ovládať pravou rukou bez prstokladu dve riekanky, spolu so spevom.

4.3 Výchovno–vzdelávací plán pre druhý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard

Rozsah: 1,5 hod. týždenne.

Ciele

Prehlbovať a obohacovať technické a výrazové schopnosti u žiaka. Orientovať sa v tabuľke akordov. Zapájať žiakov do komornej hry. Mimoškolské, interné a verejné vystupovanie žiaka. Obohacovať interpretačnú pohotovosť. Predstava hry v jednotlivých štýloch.

Obsah

- prehlbovať a utvrdzovať nástrojové návyky z prvého ročníka (správne sedenie a držanie tela, postavenie a uvoľnenosť rúk a ovládanie nástroja),
- hra durových a molových stupníc,
- hra ľudových piesní so sprievodom.

Hudobný materiál

Z. Böhmová – Klavírna škola pre začiatočníkov

M. Kurteva – Klavírna škola pre začiatočníkov II. diel

E. Spáčil – Hrajeme s Yamahou I. a II. diel

M. Novotný – Rhythm

Polyfónia – H. Boháčová, M. Vojtíšek – Progresivní baroko I.

Výstup

Ovládať pravý a ľavý ovládací panel nástroja. Využitie a hra skladieb Pops, Marsch, Polka, Waltz, Country.

Postupová skúška do 3. ročníka pozostáva z dvoch klavírných skladieb rôzneho charakteru a obdobia, jednej skladby so sprievodom naspamäť, a jednej ľudovej piesne.

Jednu stupnicu s krížikom a jednu s béčkom. cez jednu oktávu + tonický kvintakord.

4.4 Výchovno–vzdelávací plán – druhý ročník primárneho vzdelávania v hre na keyboard pre žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami – ADHD (návrh)

Rozsah: 1,5 hod. týždenne (hodinu je potrebné rozdeliť na dvakrát v týždni).

Ciele

Sústavne a cieľavedome vzbudzovať u žiaka záujem o hudbu. Naďalej viesť vyučovanie hravou formou z dôrazom na prežívanie a uvedomovanie si obsahu jednoduchých skladbičiek a riekaniek.

Obsah

- oboznamovať sa s nástrojom (naučiť ho zapnúť, vypnúť, a prípadne hľadať rôzne hudobné nástroje),
- oboznamovať sa s možnosťami zvukov keyboardu,
- postupne zaradiť zložitejšie riekanky, prípadne jednoduché piesne,
- naďalej vyklopať rytmus riekaniek a jednoduchých piesní,
- viazať riekanky a piesne napríklad k ročným obdobiam a sviatkom,
- pripravovať žiaka na hru z nôt.

Hudobný materiál

M. Lysáková, Ľ. Kopinová, A. Podhorná – Piesne, hry a riekanky detí predškolského veku
O. Hricová, L. Ganzer – Hudobný zošitok pre žiakov prípravného štúdia hudobného odboru
Ľudové piesne napr. Prší, prší, Maličká som, Pec nám spadla a pod

Výstup

Ovládať a zahrať jednou rukou dve piesne alebo riekanky so spevom. Pripraviť žiaka na prípadne vystúpenie v špeciálnej škole.

Vo vyššie uvedených kapitolách uvádzam už osvedčené výchovno- vzdelávacie plány, ktoré sa mi osvedčili pri práci s mojím žiakom Dávidom.

Ako pedagógovia nesmieme zabúdať hlavne na individualitu žiakov, pri práci rešpektovať žiakove limity a mať na zreteli, že hlavným cieľom v našej práci so žiakmi so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami, či už ide o inklúziu, alebo integráciu, má byť hlavne to, že žiakov život dostáva iný, krajší zmysluplnejší rozmer.

ZÁVER A ODPORÚČANIA PRE PRAX

Všeobecné princípy súčasnej pedagogiky sú nevyhnutným východiskovým bodom aj v oblasti estetickej výchovy. Výchova všestranne harmonicky rozvinutej osobnosti, aktívneho a tvorivého človeka je ich základom. Estetická výchova ako súčasť výchovy pomáha formovať dieťa, ovplyvňuje jeho morálny a citový rozvoj.

Cieľom mojej predkladanej pedagogickej skúsenosti bolo poukázať na prítomnosť a inklúziu žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v procese vyučovania v základnej umeleckej škole (ZUŠ), na žiakov s poruchami správania, s telesným postihnutím, poukázať na vzťahy vo vyučovacom procese na tomto type školy, ako aj smerovanie žiaka k uspokojovaniu vlastných ambícií a potrieb. Moja skúsenosť pretavená do tejto písomnej podoby nie je len úvahou na danú problematiku. Ponúka, i keď nie celkové, tak aspoň čiastkové riešenia a východiská. Hoci nie je v oblasti pedagogiky vzdelávanie žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami téma nová, je stále aktuálna a hlavne na ZUŠ málo prebádaná.

Každá hudobná činnosť má byť cieľavedomá, musí zapadnúť do vyučovacieho procesu, uľahčiť osvojovanie určených cieľov. Len tak sa stane prínosom, a to často jediným v živote postihnutého jedinca. Preto sa v procese inklúzie a integrácie najlepšou metódou v pedagogickej praxi stáva spájanie vlastných poznatkov s novými, ktoré sú získané neustálym výskumom poznatkov a výsledkov najlepších pedagogických odborníkov (aj lekárov a psychológov), prijímaním rád skúsenejších odborníkov a štúdiom domácej a zahraničnej literatúry.

Nevyhnutným predpokladom úspechu v základnej umeleckej škole je tvorivosť, cielený prístup, vytrvalosť a disciplinovanosť. Žiaden úspech sa však nedá dosiahnuť bez zápalu a viery vo vlastné sily. Špecifikom v podmienkach umeleckého školstva je komunikácia hudbou, umením. Naším cieľom je, dá sa povedať, výchova hudbou k hudbe.

Uvedené skutočnosti poukazujú na nevyhnutnosť celoživotného kontinuálneho vzdelávania. Problémy spoločnosti sa stávajú problémami školy – mám na mysli inkluzivitu a integráciu a začlenenie žiakov so ŠVVP do edukačného procesu v ZUŠ.

Preto navrhujem a odporúčam:

1. Preškolenie pedagógov z oblasti špeciálnej pedagogiky.
2. Aktívne spolupracovať s odborníkmi: odborný lekár, špeciálny pedagóg, liečebný pedagóg, psychológ, klinický psychológ, psychiater.
3. Vypracovanie špecifických metodických a didaktických zásad a metód pri inklúzii v ZUŠ.
4. V spolupráci s rodičmi zabezpečiť písomné vyjadrenie od spomínaných odborníkov za účelom úspešnej inklúzie.
5. Zvýšiť normatív z podielových daní pri začlenení žiakov so ŠVVP do ZUŠ.
6. Motivovať učiteľov k práci osobným ohodnotením alebo znížením pracovného úväzku.
7. Pri začleňovaní žiakov so zdravotným postihnutím, ktorí využívajú kompenzačnú pomôcku invalidný vozík, nezabúdať na bezbariérovosť školy.

Úspech celého procesu inklúzie je podmienený optimálnou pedagogickou komunikáciou, založenou na zdravých interpersonálnych vzťahoch, najmä vo vzťahu vedenie školy – učiteľia, učiteľ – žiak, škola - rodina.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV

1. Hájková, V., Strnadová, I. 2010. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha : Grada Publishing, a.s. 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7.
2. Jesenský, J. 1995. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha : KAROLINUM. ISBN 80-7184-030-0.
3. Labat, V. 1994. *Poruchy správania. Krajská pedagogicko – psychologická poradňa v Nitre – Metodický materiál pre účastníkov projektu „Prevenčia porúch správania“*.
4. Ožvalová, M. 2007. *Prevenčia porúch správania. Krajská pedagogicko– psychologická poradňa v Nitre – Metodický materiál pre účastníkov projektu „Prevenčia porúch správania“*.
5. Šiňanská, K, Danková, M. 2011. *Význam inkluzie a integrácie rómskych detí v procese vzdelávania*. Prešov : FHPV PU. Dostupné na internete: < http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Istvan1/pdf_doc/1sekcia/Sinanska.pdf >.
6. Šlosár, D. 2009. *Edukácia Rómov*. Košice : Košický samosprávny kraj 2009. 150 s. ISBN 978-80-970-137-6-9.
7. Učebné osnovy pre ZUŠ. Prvé vydanie. Bratislava : SNP, 1988.
8. Vašek, Š. 2003. *Základy špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Sapiencia. 210 s. ISBN 80-968797- 0 -7.
9. Vančová A, 2001. *Súčasný problémy a perspektívy integrovaného vzdelávania žiakov so špeciálnymi potrebami*. ISBN 80-968584-5-9.

